

figurah zgornjega glasu. To je eno od redkih del v slovenski sodobni kompoziciji, ki se mu upam prerokovati obstanek. Da se je ves opus doslej le malo izvajal, je nedvomno vzrok v velikih tehničnih zahtevah.

Pahor je tu dokazal, da ima v svojem ustvarjanju včasih tako pomembne trenutke, da človek kar osupne pred notranjo plemenitostjo in pred dovršeno zunanjo formo skladb. Ena od takih je n. pr. tudi druga Arabeska, pravi biser, kakor pravimo konvencionalno, a tokrat upravičeno, ki nam ob dobri interpretaciji odkrije tisto, kar nas v skladbah najbolj vabi. Globino, ki ni do kraja izpovedana, za katero slutimo še vedno več novih čustvenih vzgibov in čudes. Mislim, da tudi za te tri koncertne etude, zlasti za drugo in tretjo, velja, da so tako kvalitetne in pomembne.

O *Kogojevih otroških pesmih* ne mislim sedaj mnogo pisati, ker bo treba o skladateljevi osebi in osebnosti govoriti v posebni študiji. Rekel bi samo tole: ekspresionistični način teh kompozicij je tu reduciran na minimalna, zato pa tem bolj osredotočena sredstva, osredotočena na to, da podajo izraz bistva, za katero gre pri uglasbitvi besedila — pesmi. Meni se zdi, da ob teh skladbah vse druge sorodne obledé, postanejo res »zunanje«, medtem ko gre pri Kogoju za tisto pravo resnico, za pravo umetniško izpoved, za pravo jedro vsebinskega problema, za najvernejše tolmačenje besed. Ne morem si misliti, da bi bilo mogoče bolje komponirati n. pr. Zvončke ali Holadrijo ali Ah lepo je v gozdu. Še več: nič si ne zaželim, da bi slišali še kako drugo interpretacijo teh tekstov. Ne, Kogoj je tu dosegel skrajno možnost glasbenega izpovedovanja, in to na snovno skrajno preprost način.

Izpis glasov, not in teksta žal ni čisto točen, kar bo morda pevovodje precej motilo. Interpretacija je na splošno tem težja, čim boljša je skladba, ker segamo v reprodukcijo po adekvatnem izrazu. Pri tem pač lahko čutimo, kako daleč smo od nedoumljivega sveta tega ali onega ustvarjanja. Tem bolj pa je treba paziti, da so zunanji pogoji, med katere spada tudi tisk skladbe, izvršeni kolikor mogoče dovršeno.

Marijan Lipovšek

## ARHITEKTURA

### KONTRASTI LJUBLJANSKEGA SREDIŠČA

Genezo Ljubljane opisujejo številni avtorji že več stoletij; njihova stališča so različna, metode in prijemi so manj ali bolj sodobni, težišča razprav so v arheologiji, umetnostni kritiki, urbanizmu ali gospodarstvu. Vse gradivo, kar ga je bilo kdaj zbranega, pa neizpodbitno dokazuje, da središče mesta ni samo prostorski pojem, temveč da ima še neko komponento, ki se ne da izraziti niti materialno niti oblikovno. To je vpliv družbe, njenih zahtev in njenih materialnih možnosti.

Zgodovinsko in oblikovno zaokrožena jedra v razvoju Ljubljane so ostanki Emone (ki so ohranjeni samo v redkih materialnih fragmentih in delno v ulični mreži), srednjeveško mesto pod Gradom okoli Starega trga, baročno mesto z Mestnim trgom, magistratom in škofijo ter plemiška četrt

okoli Gosposke ulice in Gornjega trga. Klasicistični koncept Zvezde, še danes najprivlačnejšega trga Ljubljane, zaključuje tisto, čemur pravimo kulturna dediščina glavnega mesta. Devetnajsto stoletje je, zlasti z zgraditvijo južne železnice, usmerilo nadaljnji tok zazidave proti severu; tako so nastali urejeni bloki od Tivolija do Resljeve ceste.

Ze sama zasnova stavb ob naštetih jedrih nam pove, da so bile zidane in uporabljane za različne namene. Življenje v Emoni je ob propadu rimskega cesarstva nasilno zamrlo. O kontinuiteti Emone in srednjeveške Ljubljane torej ne more biti govora. Pač pa se je utrip mesta naravno in neopazno premikal od Starega proti Mestnemu trgu, ki je predstavljal mestno središče vse do prve svetovne vojne. Novi trg s plemiškimi palačami in Zvezda s pomembnimi javnimi objekti nista nikoli pritegnila nase poslovnega življenja v današnjem smislu.

Letnice posameznih zgradb v Čopovi ulici in na Miklošičevi cesti nam pojasnjujejo zanimivi proces postopnega premikanja poslovnega središča v smeri proti severu in zahodu. Pri tem je imel velik pomen znameniti potres leta 1895. Obnova porušenih zgradb, ki se je vršila v velikem obsegu, je bila za takratne razmere večinoma sodobno usmerjena in tako so nastali v razmeroma kratkem času ugodni materialni pogoji za uveljavljanje novih zahtev, ki so se pojavile v gospodarsko razviti dobi na začetku XX. stoletja.

Stara Ljubljana ni imela pripravnih objektov za velike trgovske hiše, banke, hranilnice in nove urade. Zazidava se je pričela ob takratni Dunajski cesti, pglavitni mestni izpadnici, ki je dobila takrat prvo tramvajsko progo, paralelno pa se je gradila tudi Miklošičeva cesta na dotlej nezazidanem področju v smeri od mesta proti železniški postaji.

Primerjava naglice, s katero so takrat nastajali novi urbanistični kompleksi v novih delih mesta, z današnjo, zlasti pvojno stagnacijo v teh predelih, nas sili k razmišljanju. Ali je to znak gospodarskega nazadovanja, pomanjkanje napredne urbanistične politike ali morda novih, sodobnejših urbanističnih načel?

Dejstvo je, da je Ljubljana v poslednjih dvajsetih letih zrasla po obsegu in številu prebivalstva, kar se zlasti opaža od osvoboditve naprej. Vse bolj je viden nerazumljivi paradoks: mesto se širi kot polip, ob robu nastajajo velika nova naselja visokih stanovanjskih hiš in enodružinskih hišic, središče pa je še vedno tako, kot je bilo pred dvajsetimi leti, ko so sezidali nebotičnik. Objekti iz tridesetih let in redke pvojne zgradbe stoje še vedno kot tuji elementi v družbi hišic provincialne predmestne arhitekture. Tu nimam v mislih zgodovinsko in estetsko zaokroženih celot Starega in Mestnega trga, marveč predel novejše Ljubljane med Titovo in Miklošičevo cesto, od sodišča do Zvezde.

Ta kompleks seveda ni osamljen; po sanaciji vpijejo okoliši Rimske ceste, Kolodvorske ulice, Trubarjeve ceste itd., torej bivša predmestja, ki sodobnim zahtevam ne ustrezajo več, kvalifikacij za spomeniško zaščito pa nimajo.

Pogled z Nebotičnika na ta predel je, rekel bi, pretresljivo indiskreten. Medtem ko v Titovi, Čopovi, Nazorjevi, Miklošičevi, Kardeljevi ulici utripa moderno poslovno življenje, se za starimi fasadami neznatnih zgradb skrivajo drobne delavnice, dvorišča s hlevi in garažami, skladišča, ostanki vrtičkov in razna navlaka, ki se je tu nabrala v procesu drobnokapitalističnega razvoja.

Istočasno pa se na obzorju bliskajo strehe novih naselij, tovarn in inštitutov. Sadež, ki ima lepo površino in črveno jedro, gotovo ni dober.

Primeri iz vseh delov sveta in iz vseh zgodovinskih razdobij nas uče, da vsak mestni organizem teži za določeno stopnjo nasičenosti. Mestna površina mora biti ekonomsko izrabljena, saj terja njena oskrba s komunalnimi napravami visoke materialne izdatke. Ljubljana pa je mesto z zelo nizko gostoto naseljenosti, čeprav je razmeroma gosto zazidana. Pomanjkljivost je v tem, da so to večinoma majhni, nizki objekti z nezadostno prostornino.

Kompleksi med Dalmatinovo ulico in Trgom revolucije so torej očitvidno potrebni temeljite asanacije; zakaj se ta še ni začela izvajati, je težko vprašanje. V tem delu mesta se stikajo arhitektonsko-urbanistični elementi poznega baroka, klasicizma in novejše, popotresne Ljubljane; zato je pravilna rešitev tega problema izredno delikatna naloga.

V severnem bloku dominira zgradba hotela Union z dvorano, srednji blok ima na izpostavljenem mestu frančiškansko cerkev s samostanom, na drugem koncu pa novi hotel Slon. Južni blok se naslanja na že urejeni Trg revolucije s poslopjem Kazine in vsebuje še nekaj solidnih objektov pred- in popotresne dobe (pošta, Mestna hranilnica itd.). Ta blok je v preteklosti dajal že mnoge pobude za urbanistično ureditev, ki pa so ostale v arhivih. Kontinuiteta zgodovinske Ljubljane prihaja torej z juga in vzhoda, vpliv poslovne dejavnosti novejše Ljubljane pa z zahoda in severa. S tem je tudi nekako podan ton nove ureditve teh predelov.

Zakaj se središče Ljubljane še ni začelo sodobno zazidavati? Sodeč po izkušnjah Urada za regulacijo je to v prvi vrsti materialno vprašanje. Interesentov za gradnjo poslovnih stavb, trgovin in gostinskih obratov v tem predelu ne manjka. Zakonski predpisi o razlastitvi in odkupu pa zaenkrat zelo otežujejo pridobitev zemljišč na tem področju, saj je treba za vsako porušeno stanovanje zgraditi novo. To pomeni, da se stroški neprimerno povečujejo in zato se je skoraj vsa povojna graditev orientirala v predmestja. Poleg tega ni veljavnega zazidalnega načrta za mestno središče. Vsaka nepremišljena gradnja pa bi prejudicirala nadaljnji razvoj, zato je popolnoma razumljivo, čeprav ne povsem opravičljivo, če mestni urbanistični organi graditev v središču zavirajo.

V Beogradu se je v poslednjih letih zazidava preselila v ožji center, ki vse hitreje dobiva sodobni velemestni obraz. Središče Zagreba je zgrajeno po takratnih, a še sedaj sodobnih zasnovah. Sarajevo se rekonstruira okoli centra, Titograd je po vojni dobil popolnoma novo središče. Čas je, da tudi Ljubljana najde v svojem cityju sodobnejši izraz.

Bivši Mestni ljudski odbor je že lani sprejel načelni program za sanacijo in novo zazidavo treh blokov med Dalmatinovo ulico in Trgom Revolucije. V teku letošnjega leta bo razpisan v ta namen javni natečaj, ki naj pripravi najboljšo in najbolj uporabno rešitev tega vprašanja.

Program zazidave se naslanja na že obstoječe in veljavne karakteristike posameznih delov ter predvideva na tem mestu zlasti objekte za poslovno dejavnost, t. j. trgovske hiše in lokale, gostinske obrate in pisarne. Prav tako zahteva veliko gledališče, kino in razstavno dvorano. Tretjino skupne kubature prostorov pa odmerja za stanovanja.

Ne smemo pozabiti na veliko razburjenje, ki ga je v začetku tridesetih let povzročila javna razprava o ljubljanskem nebotičniku. Tradicionalna

silhueta »ljubljskih vrat« med Gradom in Rožnikom, ki so jo karakterizirali stolpi baročnih cerkva, je bila v nevarnosti. Ideja nebotičnika je zmaga in danes je to nekak simbol Ljubljane, vsaj na razglednicah in perspektivah. Ko so se tej zgradbi pridružile še druge, od katerih je danes najvidnejša palača »Gradisa«, se je pojem mestne silhete tako rekoč dvignil za nekaj nadstropij. Vendar se moramo vprašati, do kakšne meje je visoka zazidava še v skladu s splošno podobo našega glavnega mesta. Klasične prednosti visoke, stolpne zazidave so v tem, da z manjšo izrabo tal dosežemo večjo kapaciteto prostora in pa več prostora za nasade in prometne površine.

Poslovno središče Ljubljane, ki bo namenjeno v veliki meri tudi kulturnim potrebam in stanovanju, bo vsekakor moralo dobiti svoj izraz tudi v skrbni odmeri stavbnih mas.

Oblikovanje tega kompleksa, ki naj služi tako raznovrstnim namenom, ki naj predstavlja uravnotežen prehod med arhitektonskimi vrednotami historične Ljubljane in železobetonskim obličjem modernega poslovnega središča, vsekakor zasluži, da mu posvetimo največjo pozornost. Kateri objekti so tako kvalitetni, da jih moramo na vsak način zaščititi, kje in kako naj se poveže zeleni masiv Gradu s Tivolijem, kako naj omogočimo pešcu nemoteno hojo skozi mestno središče, kako naj se vskladi plastika novih zgradb s tradicionalno ljubljansko silhueto — vse to so vprašanja, na katera bo treba odgovoriti obenem s predlogi najcenejše gradbeno-komunalne rešitve.

Ali bomo s tem pridobili originalno, revolucionarno zasnovo? Ali se bomo rajši odločili za manj tvegano konvencionalno rešitev?

Vsekakor to ni naloga samih urbanistov in arhitektov. To je splošni kulturni problem, s katerim se je vredno ukvarjati, in pri razčiščevanju teh vprašanj je neizogibno sodelovanje vse naše javnosti.

Saša Sedlar

## ZAPISKI

### POLITIČNO ŽIVLJENJE NA SVOBODNEM TRŽAŠKEM OZEMLJU IN ITALIJANSKA FRONTA

O mednarodnih pripetljajih, ki so bili združeni z razvojem tržškega vprašanja od konca vojne 1945 do Londonskega sporazuma oktobra 1954, se je veliko pisalo v dnevnem časopisju, v revijah in knjigah, prav tako tudi o političnih dogodkih na samem terenu. Le malo pa je izvedela javnost o akterjih teh dogodkov, namreč o sodelujočih političnih strankah in frakcijah, zlasti še v taboru italijanskih nacionalistov ali točneje, v skladu s parolami, pod katerimi se je vodil tedanji politični boj: italijanskih aneksionistov. Sedaj pa je izšla pod zgornjim naslovom (La lotta politica nel Territorio libero di Trieste e il Fronte Italiano. Trst 1955) knjiga, ki jo je napisal Guido Sabini, da bi izpolnil to vrzel.

Sabini je sam sodeloval v tem političnem boju, in sicer kot član Liberalne stranke, v kateri je stal na njenem skrajnem desnem krilu. Po svojem po-